

<https://helda.helsinki.fi>

Metsä talouden ja arvojen risteyksessä

Laine, Jaana M

Gaudeamus
2019

Laine , J M 2019 , Metsä talouden ja arvojen risteyksessä . julkaisussa J Laine , S Fellman , M Hannikainen & J Ojala (toim) , Vaurastumisen vuodet : Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 131-149 .

<http://hdl.handle.net/10138/312325>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

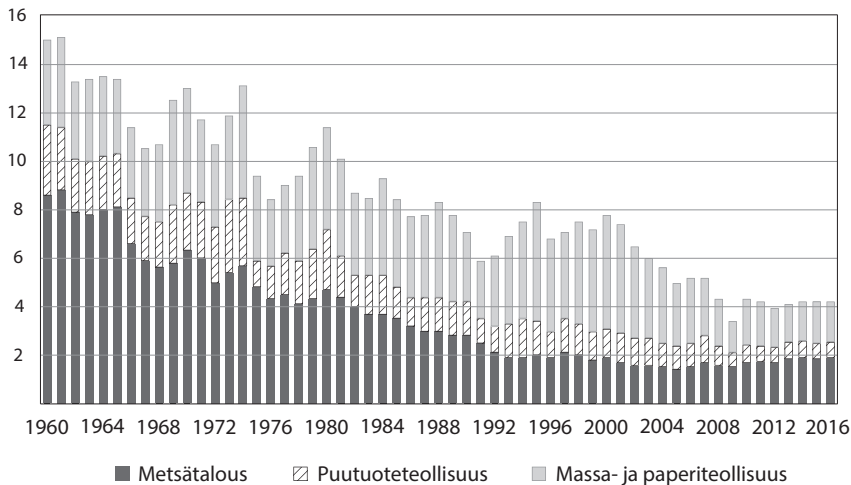
6

METSÄ TALOUDEN JA ARVOJEN RISTEYKSESSÄ

Jaana Laine

Metsät ovat Suomen tärkein luonnonvara. Maapinta-alasta yli 70 prosenttia on metsämaata. Perinteisesti metsää on hyödynnetty lähes kaikissa arkisen elämän askareissa: ravinto, rakennukset, valaistus ja lämmitys ovat perustuneet metsästä saatuihin raaka-aineisiin. Yksittäisten kansalaisten perustarpeiden turvaamisen lisäksi metsien hyödyntäminen on ollut Suomen taloudellisen kasvun ja hyvinvoinnin perusta. Viimeisten vuosikymmenten aikana metsäkeskustelussa ovat taloudellisten arvojen rinnalle nousseet metsän luontoarvoihin ja virkistyskäyttöön liittyvät näkökohdat. Metsä on muuttunut kotitarvekäytön ja teollisuuden raaka-ainelähteestä aineettomien hyödykkeiden ja mielikuvien kohteeksi.

Metsäsektorin keskeisyyttä suomalaisessa yhteiskunnassa on mahdollista tarkastella kansantalouden tilinpidon kautta. Metsätalous ja puu- ja paperiteollisuus muodostivat 1950-luvun puoliväliin saakka keskimäärin viidenneksen Suomen bruttokansantuotteesta (ks. kuvio 12). Sen jälkeen metsäsektorin osuus bruttokansantuotteesta on jatkuvasti pienentynyt, ja 2000-luvulla se on ollut alle viisi prosenttia. 2000-luvulle saakka metsäsektorin osuuden pienentyminen johtui lähinnä metsätalouden osuuden pienentymisestä. Puu- ja paperiteollisuuden osuus sen sijaan oli vakiintunut viiden prosentin tienoille, kunnes 2000-luvulla sen osuus pieneni nopeasti 2–3 prosenttiin. Metsätalouden osuuden pienentymistä selittää muun muassa metsätyön koneistamisen aiheuttama puunkorjuun tuottavuuden voimakas kasvu ja metsätyövoiman määrän vähentyminen. Puu- ja paperiteollisuuden osuuden pienentyminen selittyy sillä, että 2000-luvun puolivälin jälkeen metsäteollisuuden kotimainen tuotantokapasiteetti

Kuvio 12. Metsätalouden, puutuoteteollisuuden sekä massa- ja paperiteollisuuden osuus bruttokansantuotteen arvonlisäyksestä vuosina 1960–2016 (%).

LÄHDE: TILASTOKESKUS, KANSANTALouden TILINPITO, 25.1.2018.

vähentyi.¹ Kokonaisuudessaan metsäsektorin osuuden pienentymistä selittää Suomen tuotantorakenteen monipuolistuminen.

Metsäsektorin kotimaista vaikuttavuutta on bruttokansantuoteosuuden ohella tarkasteltava vientitulojen kautta, sillä valtaosa tuotannosta on myyty ulkomaille. 2010-luvulla paperi- ja kartonkituotannosta vietiin ulkomaille yli 90 prosenttia. Suomessa valmistettujen metsäteollisuustuotteiden tärkein markkina-alue on Eurooppa, johon suuntautui lähes 70 prosenttia viennin kokonaisarvosta.²

Toisen maailmansodan jälkeen Suomi tarvitsi jälleenrakentamisen rahoittamisessa vientituloja, joista 1950-luvulla lähes 80 prosenttia muodostui metsäteollisuustuotteista. Metsäteollisuuden osuus vientituloista on pienentynyt: 1970-luvulla alitettiin 50 prosentin raja, ja 2010-luvulla osuus on ollut 20 prosentin tuntumassa. Metsäsektorin merkitystä voidaan tarkastella myös vientituotteiden netto-osuuksina, jolloin otetaan huomioon arvoon sisältyneet tuontipanokset. Vuonna 2009 metsäsektorin brutto-osuus oli 14 prosenttia ja netto-osuus 17 prosenttia tavaroiden ja palvelujen koko viennin arvosta. Metsäsektorin netto-osuuden suuruuteen vaikuttaa kotimaisen puuraaka-aineen käyttö.³

Metsään ja sen yhteiskunnalliseen tarkasteluun liittyy erilaisia määritelmiä: käsitteet metsätalous, metsäteollisuus, metsäsektori, metsäklusteri ja metsäala voidaan määritellä eri tavoilla. Metsäsektorin määrittämisessä on perinteisesti käytetty kahta käsitettä: metsätalous

ja metsäteollisuus. Metsätaloudella tarkoitetaan kaikkea metsään liittyvää toimintaa (metsänhoito, puunkorjuu, luonnon tuotteiden keruu sekä metsätaloutta palveleva toiminta). Metsäteollisuus muodostuu puutuote-, massa- ja paperiteollisuudesta. Metsäklusteri-käsite, jonka käyttö yleistyi 2000-luvun alussa, sisältää metsäsektorin lisäksi kaikki siihen liittyvät toimialat, kuten energiayritykset, tutkimuslaitokset, yliopistot, pakkausteollisuus, logistiikka, kone- ja laitteollisuus.⁴ Metsäala on 2010-luvulla laajentunut käsittämään metsäsektorin ja metsäklusterin lisäksi metsiin liittyvät erilaiset palvelut ja toiminnot, esimerkiksi matkailu- ja virkistyspalvelut. Viimeisten vuosien aikana on korostetusti nostettu esiin biotalous ja biotalousklusteri, jonka alaisuuteen myös metsäala on sijoitettu.⁵

Tämä metsän yhteiskunnallista merkitystä tarkasteleva luku jakautuu kolmeen alalukuun. Ensimmäisessä alaluvussa ”Puulla parempiin päiviin” selostan metsäsektorin kehitystä 1950-luvulta 1960-luvun lopulle. Ajanjaksolle tyypillistä oli metsätalouden kehittäminen kansallisen konsensusuksen hengessä taloudellisen hyvinvoinnin tuottajaksi. Toinen alaluku ”Kiistojen ja etsinnän aika” tuo esiin metsäsektorin yhtenäisyyteen 1970- ja 1980-luvuilla ilmestyneitä murtumia samanaikaisesti kuin muut tuotannonalat tulivat yhä tärkeämmiksi talouden kasvutekijöinä. Metsätalouden toimintaa ja toimintatapoja suomalaisen yhteiskunnan keskeisenä rakentajana kyseenalaistettiin. Kritiikki kohdistui erityisesti ympäristövaikutuksiin, vesistöjen saastumiseen ja metsien hakkuutapoihin (avohakkuisiin), mutta myös yksityisomaisuuden (metsien) käytön säätelyyn ja rajoittamiseen. Metsätalouden näkökulmasta murroskauden vaikutuksia kärjistikivät maaltamuuton ja maatalouden muutoksen vaikutus suomalaisten metsäsuhteeseen. Kolmas alaluku ”Talousmetsä ja luonnon monimuotoisuus” kattaa ajanjakson vuodesta 1990 nykyhetkeen. Tarkastelen siinä EU-Suomen metsätaloutta, jossa keskeisimmät muutokset tiivistyvät metsäteollisuuden tuotannon, metsäekosysteemin monimuotoisuuden ja biotalouden tavoitteiden vaikutukseen metsien käyttöön.

PUULLA PAREMPIIN PÄIVIIN

Toisen maailmansodan jälkeen metsätalouden ja metsäteollisuuden asema suomalaisessa yhteiskunnassa oli vahva. Metsäteollisuustuotteiden viennin tärkeys valtion taloudessa korostui aikana, jolloin ulkomaista valuuttaa tarvittiin jälleenrakentamisen ja sotakorvaustuotannon

käynnistämiseksi. Metsäteollisuuden tuotantokapasiteetti kasvoi; 1960-luvulla sellun valmistusmäärä kaksinkertaistui ja paperin ja kartongin määrä kolminkertaistui. Suomessa vallitsi yksimielisyys metsäteollisuuden tärkeydestä ja kotimaisen puuraaka-aineen saatavuuden turvaamisesta.⁶ Metsien merkitystä korostettiin erityisillä kampanjoilla. Puulla parempiin päiviin -kampanjalla iskostettiin suomalaisten mieliin metsien taloudellisen hyödyntämisen välttämättömyyttä, ja vuoden 1950 Metsämarssi houkutteli presidentti J. K. Paasikivestä alkaen jokaista suomalaista työskentelemään yhden päivän ajan metsässä: ”Kaikkien hyvinvointi tässä maassa on ratkaisevalla tavalla riippuvainen metsiemme tuotosta.”⁷

Valtiontaloudessa metsäteollisuustuotteiden viennin rinnalla korostui metsäsektorin tärkeys työllistäjänä. Arvioiden mukaan vuonna 1950 maalaiskunnissa asuneista noin 775 000 miehestä peräti 67 prosenttia oli tehnyt vähintään yhden päivän metsätöitä vuoden aikana joko omassa metsässään tai palkattuna työntekijänä. Ammattimaisemmin metsätöitä teki toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina talvisin yli 200 000 miestä. Metsätyön kausivaihtelu oli rajua: talvisavotoiden miesjoukko supistui kesäkuukausina noin 20 000 mieheen.⁸ Työvoiman kausivaihtelu poistui vähitellen puunkorjuun ja kuljetuksen tehostamisen myötä 1970-luvun loppuun mennessä, jolloin metsätöitä teki ympärivuotisesti noin 30 000–40 000 miestä.

Metsätalouden työvoiman tarvetta vähensivät puunkorjuun koneistaminen ja kaukokuljetuksen siirtyminen uitosta auto- ja rautatiekuljetukseen. Puunkorjuussa kirveen ja pokasahan korvasi ensin moottorisaha ja myöhemmin metsäkoneet. Puutavaran metsäkuljetuksessa reki ja hevonen vaihtuivat ensin maataloustraktoriin ja myöhemmin metsätraktoriin. Vuonna 1960 metsätalouden ja uiton tarvitsema työvoima oli noin 130 000 miestyövuotta, mistä työvoiman tarve puolittui seuraavan kymmenen vuoden aikana (68 000 mtv/1970). Puunkorjuun työvoimatarpeen vähentymistä osittain hidasti lisääntynyt metsänparannustoiminta. Metsätyön tärkeyttä korosti sen sijoittuminen lähinnä syrjäseuduille, joissa muita työmahdollisuuksia oli vähän. Lisäksi valtaosa metsätyöstä ajoittui maatalouden kannalta hiljaisiin talvikuukausiin, jolloin metsä- ja maatalouden työt muodostivat toisiaan täydentävän kokonaisuuden (ks. luku 5).

Metsäsektorin työvoimaa on tarpeen tarkastella kahdessa eri ryhmässä: 1) metsässä puun korjuun ja kuljetuksen parissa työskentelevät ja 2) metsäteollisuuden eri tuotantolaitoksissa työskentelevät. Näiden kahden ryhmän työskentelyolot ja työmarkkina-asema poikkesivat ratkaisevasti toisistaan. Metsäteollisuuden työntekijöiden

työmarkkina-asema vakiintui jo heti toisen maailmansodan jälkeen, jolloin laadittiin metsäteollisuuden ensimmäiset valtakunnalliset työehtosopimukset. Vuosikymmenten myötä etenkin Paperiliitosta kasvoi vahva työmarkkinavaikuttaja.⁹ Metsäteollisuuden palveluksessa olleiden työpaikka määräytyi tuotantolaitoksen sijainnin ja työtehtävien mukaan hyvinkin tarkasti. Metsäteollisuusyhteisössä työ- ja vapaa-aika kytkeytyivät toisiinsa lukuisin sidoksien. Perheenjäsenet saattoivat olla töissä samalla työnantajalla: yhtiö omisti asunnot, ohjasi työntekijöiden vapaa-aikaa ja harrastustoimintaa sekä sääteli seurakunnan ja kunnan toimintaa.¹⁰

Metsäteollisuuden työntekijöihin verrattuna metsätyömiehet olivat irrallinen joukko metsien uumenissa. Metsätyöväen palkat olivat pieniä ja työvoiman ammatillinen järjestäytyminen vähäistä. Metsätyömiehet saivat ensimmäisen palkkasopimuksen vuonna 1957 ja valtakunnallisen työehtosopimuksen vuonna 1962. Sopimusten solmimista luultavasti joudutti metsätyömiesten palkkaukseen sekä työskentely- ja asuinoloihin kohdistunut valtakunnallinen kiinnostus, jonka yhteydessä presidentti Kekkonen totesi metsätyömiesten alhaisten palkkojen olevan kansallinen häpeä. Metsätyöväen palkkausta oli säädelty jo 1930-luvulta alkaen erityisen metsäpalkkatarkkailun ja valtion tarkkailuviranomaisten asettamien palkanormien avulla. Metsäpalkkatarkkailun rinnalle luotiin 1960-luvulla erillinen metsäpalkkalainsäädäntö, jonka valtuuttamana valtioneuvosto vahvisti metsäalalla voimassa olevan työehtosopimuksen. Metsäpalkkatarkkailu ja sen taustalla ollut lainsäädäntö lakkautettiin vuonna 1991.

Metsätyömiesten aseman, palkkauksen ja työehtojen kohentuminen on sidoksissa kahteen yhteiskunnalliseen ilmiöön. Ensimmäinen on 1950-luvulla alkanut ja kahden seuraavan vuosikymmenen aikana huippunsa saavuttanut maaltamuutto. Metsäteollisuus kohtasi maaseudun miestyövoiman vähentymisen ensin hakkuutöissä ja myöhemmin myös puutavarain metsäkuljetuksessa. Metsäteollisuuden näkökulmasta katsottuna puunkorjuun koneistaminen liittyi paitsi korjuun tehostamiseen myös työvoimapulaan, joka oli seurausta maatalouden koneistamisesta ja maatilojen avustavan työvoiman siirtymisestä kaupunkeihin teollisuustyön pariin. Työvoiman puutetta korvattiin 1950-luvulta alkaen moottorisahoilla ja maataloustraktoreilla.

Puunkorjuun koneistamisen yhteydessä muodostui kaksi uudenlaista ammattiryhmää: ensiksikin jo aiemmin mainitut ammatikseen metsätöitä tekevät metsätyömiehet, joita 1970-luvun alussa ryhdyttiin kutsumaan metsureiksi, ja toiseksi metsäkoneyrittäjät, jotka puunkorjuun

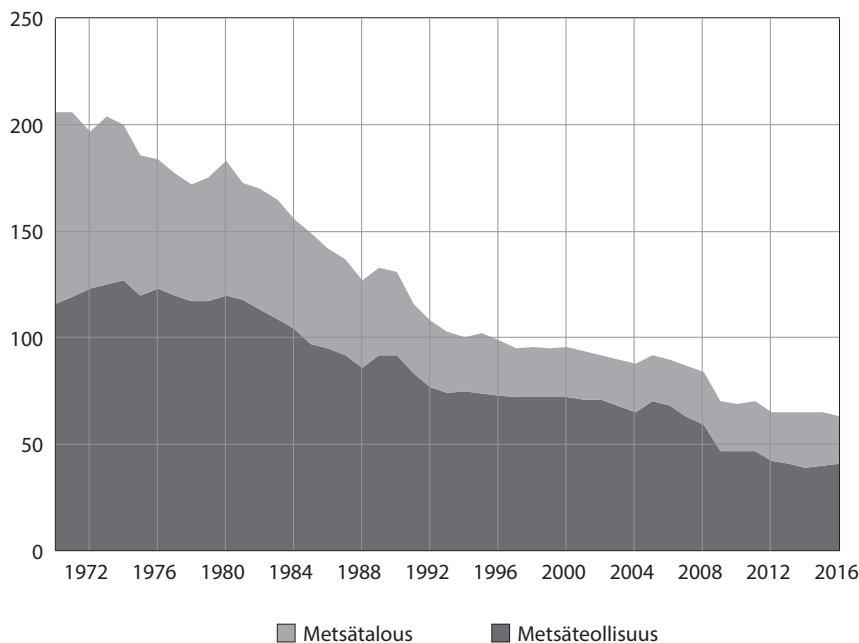
koneistamisen myötä kehittivät maataloustraktorista metsäoloissa toimivampaa metsätraktoria. Metsässä tehokkaasti puuta kuljettavien traktorien sekä kaato- ja hakkuukoneiden kehittämisestä muodostui yritteliäiden ja kekseliäiden miesten uusi toimiala. Muutamat menestyksekkäimmät loivat vieläkin toiminnassa olevia yrityksiä (Einari Vigrén perusti Ponssen ja Sakari Pinomäki PIKAn), mutta moni metsäkoneyrittäjä joutui luopumaan taloudellisten vaikeuksien edessä.

Koneellinen puunkorjuu yleistyi nopeasti. Kun vielä 1980-luvun alussa noin 90 prosenttia markkinahakkuiden puutavarasta valmistettiin moottorisahoilla, tämä osuus oli 1990-luvulla enää noin 20 prosenttia. Puutavaran hakkuu (hieman yli 50 miljoonaa kuutiota) on 2000-luvulla noin 1500 hakkuukoneen varassa, sillä moottorisahoilla valmistetaan markkinahakkuiden puutavarasta muutaman prosenttiyksikön verran. Kehittyneen hakkuutekniikan ansiosta puunkorjuutyön tuottavuus on 1960-luvulta 2000-luvulle kasvanut noin 20-kertaiseksi.

Puunkorjuun koneistaminen ja kaukokuljetuksen siirtyminen uitosta auto- ja rautatiekuljetukseen murensi puukaupan perinteistä vuosirytmää, jossa valtaosa puusta myytiin syksyllä, leimikot hakattiin talven aikana ja valmis puutavara uitettiin tuotantolaitosten varastoihin kevään ja kesän aikana. Kuorma-auto- ja rautatiekuljetus vapauttivat metsäteollisuuden jääpeitteen ja veden riittävyuden seurannasta, ja puutavara saatiin nopeammin ja varmemmin tehtaille ja sahoille.

Maaltamuuton ohella toinen puunkorjuuseen vaikuttanut yhteiskunnallinen muutos oli yleisen koulutustason paraneminen. Myös metsäalalla kehittyvä puunkorjuu ja metsätalouden työmuotojen monipuolistuminen loivat tarpeen alan peruskoulutukselle. Metsätyönjohtajien ja metsänhoitajien koulutus oli aloitettu jo 1800-luvun lopulla. Metsätyömiesten ammatillista koulutusta aloitettiin toisen maailmansodan jälkeen, mutta se laajeni ratkaisevasti vasta 1960-luvulla. Samoihin aikoihin metsätyön ammatillistuminen muutti aiemmin perhepiirissä opitun maatalouden sivuammatin ympärivuotiseksi palkkatyöksi. Metsäteollisuus palkkasi yhä useammin metsätyömiehen vakinaisempaan ja ympärivuotisempaan työsuhteeseen. Metsurien ammattikunta oli syntynyt.

Sekä metsätalouden että metsäteollisuuden työn tuottavuuden kasvu on vähentänyt metsäsektorin työllisten määrää selvästi. Vielä vuonna 1970 metsäsektorin osuus kaikista työllisistä oli noin yhdeksän prosenttia (200 000 henkilöä). Yli neljässä vuosikymmenessä osuus on pienentynyt 2,6 prosenttiin, josta metsätalouden osuus on 0,9 prosenttia (22 000

Kuvio 13. Metsäsektorin työlliset vuosina 1970–2016 (1000 henkilöä).

LÄHDE: LUKEN TILASTOPALVELUT, METSÄSEKTORIN TYÖVOIMA, 25.1.2018.

henkilöä) ja metsäteollisuuden 1,7 prosenttia (41 000 henkilöä). (Ks. kuvio 13.)

Yhteiskunnan päätökset ja valtion organisaatiot ovat tukeneet metsien taloudellista hyödyntämistä. Valtiontalouden näkökulmasta riippuvaisuus yhdestä, pääosin yksittäisten kansalaisten omistamasta luonnonvarasta on kuitenkin ollut ongelmallista. Metsien osalta ongelmallisuus kytkeytyy puuston pitkään kiertoaikaan, joka ylittää yksittäisen ihmisen eliniän. Havupuun kasvu siemenestä tukkipuuksi vaatii 70–150 vuotta kasvupaikan ravinteisuudesta ja maantieteellisestä sijainnista riippuen. Maataloudessa tehdyt päätökset vaikuttavat useimmiten yhden vuoden kiertojalla, kun taas metsätalouden ratkaisujen vaikutusaika määrittyy lähes sadan vuoden aikajänteellä.

Metsien käytön säätelyn keskeisin idea on 1800-luvulta alkaen tiivistynyt lauseeseen ”Metsää älköön hävitettäkö”, mikä kuvastaa vuosisataista pelkoa metsien loppumisesta. Ensimmäinen yksityismetsien käyttöä säätelevä laki vahvistettiin 1920-luvun lopulla ja seuraava vuonna 1968. Ajatus metsän hävittämisestä liittyi vuoden 1968 yksityismetsälakiin asti hakkuutapaan, joka vaaransi metsän luontaisen uudistamisen tai oli

ristiriidassa metsän kasvatuksen kanssa. Vuoteen 1968 mennessä avohakkuut ja metsänviljely (taimien istutus tai siementen kylvö) olivat yleistyneet niin paljon, että metsänhävittämiseen rinnastettiin myös viljelyllä toteutetun uudistamisen vaarantaminen.

Hakkuutavan muutoksen, avohakkuihin ja metsänviljelyyn siirtymisen taustalla oli useita tekijöitä. Metsäteollisuuden kasvava puuntarve loi paineita puuston kiertoajan lyhentämiseen ja tarpeen hyödyntää metsänjalostuksen tuottamia parempilaatuisia taimia. Lisäksi koneellisessa puunkorjuussa paras taloudellinen tulos saavutettiin avohakkuilla. Uudistusaloista onkin viimeisten 40 vuoden aikana noin 60 prosenttia uudistettu istuttamalla ja loppuosa on jakautunut lähes tasan kylvön ja luontaisen uudistamisen kesken.

Metsien yhteiskunnallista merkitystä kuvastaa myös 1920-luvun alusta alkaen säännöllisesti tehdyt Valtakunnan metsien inventoinnit. Näissä Metsäntutkimuslaitoksen (vuodesta 2015 Luonnonvarakeskuksen) toteuttamissa selvityksissä on koottu tietoa metsävaroista, metsien hoidosta, hakkuista ja puutavaran käytöstä. Toisen maailmansodan jälkeen inventoinnit osoittivat hakkuiden määrän ylittävän puuston vuosittaisen kasvun etenkin Pohjois-Suomessa. Suomessa noudatetun kestävä metsätalouden käsitteen mukaisesti metsistä sai vuosittain hakata vain kasvua vastaavan puumäärän.¹¹

Metsätalouden suunnittelukomitea (1961) arvioi, etteivät metsävarat riitä metsäteollisuuden tuotannon kasvattamiseen. Tämän vuoksi teollisuuden raakapuutarpeen turvaamisesta tuli 1960-luvulla tärkeä osa poliittista ohjelmaa. Kansallisen yksimielisyyden suojassa luotiin metsien parempaan tuottokykyyhin ja puuston kasvuun tähtäävät suurimittaiset metsänparannusohjelmat. Metsänparannusta oli toteutettu jo 1920-luvun lopulta alkaen antamalla avustuksia lähinnä soistuneiden metsien ojittamiseen. Kuitenkin vuoden 1967 metsänparannuslaki yhdessä eri toimenpideohjelmien kanssa nostivat metsänparannuksen uudelle tasolle. Metsän kasvua lisäävät toimenpideohjelmat (HKLN, TEHO ja MERA 1–3) määrittivät työtavoitteita esimerkiksi soistuneiden alueiden ojittamiseen, metsäteiden rakentamiseen ja vajaatuottoisten metsien uudistamiseen. Valtio tuki taloudellisesti yksityismetsissä tehtävää metsänparannusta, mitä perusteltiin metsätalouteen sijoitettujen tuottojen yksityisen metsänomistajan eliniän ylittävällä realisoitumisella.¹²

KIISTOJEN JA ETSINNÄN AIKA

Metsäala on ollut osa suomalaista korporatiivista toimintatapaa, jossa etujärjestöt yhdessä valtion organisaatioiden kanssa ovat sopineet alan tavoitteista ja toimintatavoista. Uusien toimintamallien käyttöönotto osoittautui välttämättömäksi, kun luonnonsuojelliset arvot ja niiden puolesta aktiivisesti toimineet ryhmittymät haastoivat metsäsektorin perinteiset toimijat ja toimintatavat. Samalla kansallinen yksimielisyys metsien käytön tärkeydestä taloudellisen kasvun perustana alkoi säröillä. Yhä useamman suomalaisen mielessä heräsi ristiriitaisia tunteita, kun työttömyys ja maaltamuutto ravistelivat maaseutua, avohakkuiden ja metsänparannustoiminnan rujot jäljet rikkoivat metsäidylliä ja metsäteollisuuden tuotantolaitokset saastuttivat ympäristöä.

Metsätalouden eri organisaatiot pyrkivät sopeutumaan yhteiskunnan rakenteiden ja arvojen muutokseen. Yksityismetsänomistajat sijoittuivat Maataloustuottajain Keskusliiton (MTK, vuodesta 1992 Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto) taakse ja paikallisten metsänhoitoyhdistysten jäseniksi. Jäsenmaksun vastineeksi metsänhoitoyhdistykset tarjosivat metsänomistajien käyttöön kohtuuhintaisia metsäammattilaisten palveluja, jotka liittyivät muun muassa metsänhoitoon ja puukauppaan. Metsäteollisuus ryhmittyi oman keskusjärjestönsä (Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto / Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto / Metsäteollisuus ry) taakse. Metsäteollisuuden ulkomaankauppa organisoitiin erityisten vientijärjestöjen (Finnboardin, Finnpapin ja Finncellin) suojiin, joiden toiminta päättyi kilpailulainsäädännön uudistamisen seurauksena 1990-luvun alussa.

MTK ja metsäteollisuuden keskusjärjestö ohjasivat raakapuukauppaa solmimillaan puun hintasuositussopimuksilla. Samoin meneteltiin metsäalan palkkojen tapauksessa, jossa metsätyönantajien yhteinen organisaatio (METAVA) neuvotteli metsätyön palkkauksesta ja työehdoista Maaseututyöväen liiton edustajien kanssa.¹³ Rahoituksen näkökulmasta metsäteollisuusyhtiöt jakautuivat eri pankkien etupiiriin, mikä vaikutti sekä investointien toteuttamiseen että yksityismetsänomistajien puukauppatulojen ja metsänuudistamiseen liittyneiden vakuuksien talletukseen.¹⁴

Osana metsäsektorin yhteiskunnallista säätelyä Suomen Pankki ja metsäteollisuusyhtiöt sopivat alan tuotantokapasiteetin laajentamisesta 1970-luvun alusta 1980-luvun lopulle asti. Säätelyllä pyrittiin estämään metsävarojen ylihakkuuta ja samalla turvaamaan riittävästi puuraakaainetta toiminnassa olevan teollisuuden tarpeisiin. Tuotantokapasiteetin

kasvattamisesta ja investointien rahoittamisesta sovittiin yleisesti hyväksytyjä pelisääntöjä noudattaen.

Metsäteollisuuden toimintakenttään tuli 1960-luvulta alkaen voimakkaammin mukaan myös metsänomistajien oma teollisuus, Metsäliitto. Metsäliiton taustalla oli MTK:n ajatus metsänomistajien omistamasta teollisuudesta, joka olisi valmis maksamaan metsänomistajille puusta muuta teollisuutta korkeamman hinnan. Metsäliiton toiminta kytkeytyi tiiviisti MTK:n ja metsänhoitoyhdistysten ympärille. Muu metsäteollisuus arvosteli kiivaasti erityisesti metsänhoitoyhdistyksiä, jotka toisinaan suosivat Metsäliittoa toiminta-alueensa puukaupan järjestelyissä. Käytännössä kiistat koskivat esimerkiksi joidenkin metsänhoitoyhdistysten tapaa tiedottaa puukauppamahdollisuuksista (yksityismetsien leimikoista) ensin Metsäliitolle. Metsäteollisuuden mielestä metsänhoitoyhdistysten, joiden rahoitus perustui osaksi veroluonteiseen metsänhoitomaksuun, tuli kohdella kaikkia ostajia tasapuolisesti.

Yksityismetsien käytön valvonta tehostui vuoden 1968 yksityismetsälain myötä, kun yksityismetsätalouden organisaatiot tiukensivat yksityismetsien hakkuiden valvontaa. Valvonnasta ja myös yksityismetsänomistajien valistamisesta vastasivat Metsähallitus ja Keskusmetsäseura Tapio sekä Tapion alaisuudessa toimineet metsälautakunnat. Yksityismetsälain valvonta aiheutti ristiriitoja yksityismetsänomistajien ja valvontaviranomaisten kesken tilanteissa, joissa viranomaiset tulkitisivat harvennushakkuun jälkeen puuston liian harvaksi tai katsoivat, että hakkuu oli kohdistunut metsän suurimpiin puihin tai uudistaminen ei ollut onnistunut vaatimusten mukaisesti. Metsänomistajia haastettiin yksityismetsälain rikkomusten yhteydessä oikeuteen, jossa rangaistuksina määrättiin sakkoja, puunmyyntitulojen menettäminen valtiolle ja metsän käytön rajoittaminen määrääjäksi. Nämä kiistat nostattivat voimakkaita tunteita, ja metsänomistajien oikeuksia rajoittavat lait asetettiin kyseenalaiseksi.

Valtionhallinnon, metsänomistajien ja metsäteollisuuden päättäjien joukkoon alkoi murtautua muita, etenkin ympäristöaktivistien ryhmittymiä, jotka vaativat ja saivat päätösvaltaa metsätaloutta koskevissa kysymyksissä. Metsätalouden yhteiskunnallista asemaa ja erityisesti metsäammattilaisten asiantuntijavaltaa alettiin voimakkaammin kyseenalasta. Erityisesti arvosteltiin hakkuutapoja, vesakkomyrkytyksiä, liian vähäravinteisten soiden ojituksia ja metsäteollisuuden tuotantolaitosten ympäristöhaittoja.¹⁵ Yleinen mielipide ja lainsäädäntö (esimerkiksi vuonna 1962 voimaan tullut vesilaki) vaativat metsäteollisuuden päästöjen vähentämistä. Yhteiskunnan asettamat paineet vaikuttivat ratkaisevasti

metsäteollisuuden päästöihin, sillä vuosina 1970–1980 muun muassa massa- ja paperiteollisuuden kiintoainepäästöt vähenivät neljännekseen ja biologinen hapenkulutus (BOD₇) puolittui.

Yhtenä metsätaloutteen vaikuttaneen ympäristöaktiivisuuden alkupisteenä pidetään *Suomen Luonto* -lehden metsännumeroa (3/1970), jossa arvosteltiin erityisesti Pohjois-Suomen avohakkuuta. Lehden julkaisemisesta alkoi ympäristöaktivistien ja metsäammattilaisten pari vuosikymmentä kestänyt kiivas keskustelu metsien käsittelymenetelmistä. Metsäammattilaisten oli vaikea tunnistaa ympäristöliikkeen vaatimuksia oikeutetuiksi, ja sovellettuja metsänhoitomenetelmiä vastaan esitetyt syytökset nostivat epäoikeudenmukaisuuden ja turhautumisen kokemuksia. Nämä vuosikymmenet (1970- ja 1980-luvut) näyttävät ikään kuin oppivuosina, jolloin metsäkiistojen osapuolet etsivät sopivia toimintatapoja ja neuvotteluareenoita.¹⁶

Laajaa julkisuutta saaneiden metsäkiistojen aika alkoi 1980-luvulla. Näistä tärkeimpiä olivat Kessin kiista vuosina 1987–1991, Talaskankaan kiista vuosina 1988–1990 ja Närängänvaaran kiista vuosina 1994–1995. Erimielisyydet koskivat metsänomistajien (kahdessa ensimmäisessä Metsähallituksen ja kolmannessa Kuusamon yhteismetsän) ja ympäristöaktivistien erilaisia näkemyksiä hakkuun kohteina olevien metsäalueiden rauhoitustarpeesta. Metsänomistajien näkökannan mukaan alueella oli vastaavanlaisia vanhoja metsiä rauhoitettu tarpeeksi laajasti, kun taas ympäristöaktivistit näkivät suunnitellun hakkuualueen säästämisen luonnon monimuotoisuudelle välttämättömänä.¹⁷

TALOUSMETSÄ JA LUONNON MONIMUOTOISUUS

Viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana metsäsektorin muutosvauhti on ollut rajua. Paikallisesti tärkeiksi ja pysyviksi arvostetut metsäteollisuusyritykset ovat muuttuneet kansainvälisiksi pörssiyrityksiksi, joiden toimintaperiaatteet rytmittyvät kvartaalitalouden tahtiin. Metsäomaisuus on pirstaloitunut yhä useamman metsänomistajan tai perikunnan haltuun, joille puukauppatulot ovat vain vähäinen lisä ansiotuloihin. Yksityismetsänomistajien suhtautuminen metsään on moniarvoistunut: metsänhoidon ja taloudellisen hyödyntämisen rinnalle ovat nousseet metsäekosysteemin moninaisuuteen ja virkistyskäyttöön liittyvät arvot.¹⁸

Metsänhoitoyhdistyksen edellyttämästä pakkojäsenyydestä ja jäsenmaksun veronluonteisuudesta on keskusteltu 2000-luvulla.

Jäsenmaksujen myötä metsänhoitoyhdistysten on katsottu saavan kilpailulain periaatteiden vastaista taloudellista tukea toiminnalleen. Metsänhoitoyhdistyksiä koskeva uusi lainsäädäntö sääti metsänomistajien jäsenyyden vapaaehtoiseksi ja poisti pakollisen metsänhoitomaksun ja metsänhoitoyhdistysten liiketoimintaa koskevat rajoitukset. Yhdistysten tuli rahoittaa toimintansa jäsenmaksuilla ja liiketoiminnan tuotoilla.¹⁹

Metsänhoitoyhdistysten muutoksen ohella metsänomistajien uudenlainen järjestäytyminen on ravistellut metsäalan organisaatiokenttää. Metsänomistajat ovat 2000-luvulla asettaneet kyseenalaiseksi MTK:n aseman metsänomistajien itsestään selvänä edustajana. Metsänhoitoyhdistysten rinnalle on perustettu uusia metsänomistajien organisaatioita, kuten Etämetsänomistajien Liitto ry jäsenyhdistykseen.

Organisaatioiden lisäksi metsätalouteen ja metsiin liittyvien arvostusten muutos on vaikuttanut sekä metsänhoitosuosituksiin että metsälainsäädäntöön. Vuoden 1987 laissa metsähallinnosta todetaan, että Metsähallituksen tulee puun tuotannon ohella ottaa huomioon myös metsän muut käyttömuodot sekä luonnon- ja ympäristönsuojelu.²⁰ Samoin vuonna 1996 vahvistetun metsälain tarkoitus oli ”edistää metsien taloudellisesti, ekologisesti ja sosiaalisesti kestävää hoitoa ja käyttöä siten, että metsät antavat kestävästi hyvän tuoton samalla kun niiden biologinen monimuotoisuus säilytetään”.²¹ Käytännössä lainmuutos tarkoitti sitä, että metsien monimuotoisuuden turvaaminen nostettiin puuntuotannon rinnakkaiseksi tavoitteeksi. Metsähallituksen vuonna 2016 uudistetut toimintaperiaatteet korostivat tuloksellisuutta ja liiketaloudellisten periaatteiden noudattamista, mikä loi yleistä epätietoisuutta valtion maa- ja vesiomaisuuden tulevaisuudesta ja käyttöoikeuksista.²² Lopulta lainsäädännölliset muutokset eivät olleet merkittäviä. Oleellinen muutos oli metsätalousliiketoiminnan siirtäminen erilliseen tytäryhtiöön, Metsähallitus Metsätalous Oy:hyn. Näin metsätalousliiketoiminta organisoitiin Euroopan unionin säädösten edellyttämällä kilpailuneutraalilla tavalla. Yhtiöllä on yksinoikeus harjoittaa metsätaloutta valtion monikäyttömetsissä, mutta metsien omistusoikeus on valtiolla. Kansallispuistot, erämaa-alueet ja muut luonnonsuojelualueet säilyivät ympäristöministeriön ohjauksessa.

Vuonna 2013 uudistetussa yksityismetsien käyttöä säätelevässä laissa otettiin huomioon metsänomistajien tavoitteissa ja metsäsektorin toimintaympäristössä tapahtuneita muutoksia. Lailla haluttiin edistää metsänomistajien valinnanvapautta metsänhoitomenetelmien välillä sekä kannustaa metsänomistajia aktiivisempaan metsäomaisuuden hoitamiseen. Metsää ei enää edes laissa tarkasteltu pelkästään taloudellisesta

näkökulmasta vaan tunnustettiin metsäluonnon monimuotoisuuden merkitys.²³

Samansuuntaista yhteiskunnallista muutosta kuvastaa se, että metsänparannuslaki korvautui vuonna 1996 kestävänsä metsätalouden rahoituslailla (KEMERA). Lain myötä tukea voi saada perinteisiin metsänhoitotoihin, kuten taimikon, nuoren metsän ja suometsän hoitoon, metsäteiden rakentamiseen ja metsien terveyslannoitukseen mutta myös ympäristötukisopimuksiin ja metsäluonnonhoitotoihin. Puun kasvattamiseen keskittyvän metsätalouden aikakausi oli ohi, ja puunkasvatuksen rinnalla alettiin arvostaa metsäekosysteemin kokonaisuutta.

Samoin ohi oli metsäalan toimijoiden yksinällän aikakausi. Näkyvä esimerkki eri kansalaisryhmien vaikutusmahdollisuuksien vahvistamisesta on 1990-luvun lopulla hyväksytyn Kansallisen metsäohjelman (KMO) valmisteluprosessi, johon osallistui lukuisia eri sidosryhmiä.²⁴ Kansallisten metsäohjelmien laatimisessa ja seurannassa käytettyjä kestävänsä metsätalouden kriteereitä ovat muun muassa metsävarat, metsien terveys ja elinvoimaisuus sekä metsien yhteiskunnallinen ja taloudellinen merkitys. Päivityksessä, vuoteen 2020 ulottuvassa metsäohjelmassa korostuu kolme asiakokonaisuutta: 1) Suomen metsäalan kehittäminen biotalouden edelläkävijäksi, 2) metsään liittyvien elinkeinojen kilpailukyvyyn edistäminen ja 3) metsäluonnon monimuotoisuuden ja muiden ympäristöhyötyjen vahvistaminen.²⁵

Metsäohjelmien suunnittelussa ja toteuttamisessa eri ryhmittymät ovat esittäneet ristiriitaisia mielipiteitä metsäluonnon suojelun tarpeesta. Teollisuuden ja osittain myös metsänomistajien mielipiteenä on ollut, että suojelualueita on riittävästi ja että uudet suojelualueet tulisi kohdistaa taloudellisen puunkäytön näkökulmasta marginaalisille alueille. Suojelun laajentamisen kannattajien mielestä metsäluonnonsuojelu on alueellisesti vääristynyttä eikä esimerkiksi eteläisessä Suomessa vanhoja metsiä ole suojeltu riittävästi. Alueellisesti metsien suojelu on jakautunut epätasaisesti, sillä Pohjois-Suomen metsistä on suojeltu noin 16 prosenttia ja Etelä-Suomessa noin kaksi prosenttia. Etelä-Suomen metsien suojelua on edistetty erillisellä vuonna 2008 hyväksytyn Etelä-Suomen metsien monimuotoisuuden toimintaohjelman avulla (METSÖ). Metsänomistajille maksetaan taloudellista korvausta metsän suojelemisesta tai metsäluonnon hoitamisesta.²⁶

Haasteita metsien taloudelliselle hyödyntämiselle ja monimuotoisuuden säilyttämiselle nousee metsien omistusrakenteesta, jonka perusta luotiin 1900-luvun alkupuolella sitomalla metsäomaisuus maatalouteen ja rajoittamalla metsäteollisuuden metsäomaisuutta.²⁷ Metsänomistuksen

rakenne eri omistajaryhmien kesken ei ole ratkaisevasti muuttunut toisen maailmansodan jälkeen, ja yksityisten kansalaisten omituksessa on noin 70 prosenttia puustosta. Valtion suurehko metsäomaisuus (35 prosenttia metsätalousmaasta ja 14 prosenttia puuston tilavuudesta) sijaitsee lähinnä Pohjois-Suomessa, missä puuston kasvu on huomattavasti hitaampaa kuin Etelä-Suomessa.

Kotimainen metsäteollisuus on riippuvainen yksityismetsistä hakattavasta puusta. Metsäteollisuus käytti 2010-luvulla keskimäärin 55 miljoonaa kuutiometriä kotimaista raakapuuta, josta noin 75 prosenttia ostettiin yksityismetsistä. Kotimaisen puun lisäksi metsäteollisuus käytti vuosittain tuontipuuta noin yhdeksän miljoonaa kuutiota.²⁸ Metsäteollisuus on pyrkinyt aktivoimaan metsänomistajien puukauppaa erilaisten tiedotuskampanjoiden lisäksi tarjoamalla heille metsäsopimuspalvelua. Tässä palvelussa, mikä kilpailee metsänhoitoyhdistysten tarjoamien palvelujen kanssa, metsäteollisuusyhtiö vastaa yksityismetsänomistajan metsän hoidosta ja hakkuista sopimuksen mukaisesti.

Metsänomistuksen irtautuminen maataloudesta, metsänomistuksen pirstaloituminen, metsänomistajakunnan ikääntyminen ja kaupungistuminen ovat keskeisimpiä yksityismetsänomistuksen muutoksia. Arviolta joka yhdestoista suomalainen on metsänomistaja. Vuonna 2013 Suomessa oli noin 376 000 yksityisomistuksessa olevaa metsätilakokonaisuutta, joilla oli noin 632 000 omistajaa. Maa- ja metsätalousministeriön metsätilakoon ja rakenteen kehittämisryhmä teki vuosina 2011–2012 lukuisia ehdotuksia tilakoon pienentymisen ehkäisemiseksi. Nämä toimet liittyivät neuvontaan, taloudellisiin kannustimiin (kuten verotus) ja yhteismetsien perustamiseen.

Metsien taloudellisella hyödyntämisellä, puukauppatuloilla ja metsätyöstä saatavalla palkkatulolla on perinteisesti ollut tärkeä osa metsänomistajien eri investointien rahoittamisessa. Vielä 1970-luvun puolivälissä viljelijäperheen tuloista maatalous muodosti 47 prosenttia, metsätalous 15 prosenttia ja palkkatyö 38 prosenttia. Metsänomistuksen muutos on pienentänyt metsätulojen osuutta metsänomistajien taloudessa. Lähes puolelle yksityismetsänomistajista puukauppatulot muodostivat vuosina 2000–2005 alle viisi prosenttia nettotuloista. Puukauppatulojen osuus oli suurin maa- ja metsätalousyrittäjille, sillä heistä 44 prosenttia ilmoitti puukauppatulojen muodostavan yli 20 prosenttia nettotuloista.²⁹

Vaikka puukaupasta saatavan tulon osuus metsänomistajien kokonaistaloudessa on vähentynyt, kantorahatulot muodostavat yhteiskunnallisesti merkittävän rahavirran metsäteollisuudelta metsänomistajille. Vuonna 2016 yksityismetsänomistajien saama bruttokantorahatulo oli

yhteensä 1,7 miljardia euroa. Kantorahatulojen suuruus vaihtelee vuosittain myytyjen puumäärien ja kantohintojen mukaan. 2010-luvulla mänty- ja kuusitukkien kantohinta on ollut noin 55 euroa kuutiometriltä, koivutukin hieman alhaisempi (noin 41 euroa kuutiometriltä). Kuitupuun hintataso on ollut alle puolet tukkien hinnasta: mänty- ja koivukuitu noin 16 euroa kuutiometriltä ja kuusikuitu noin 18 euroa kuutiometriltä.³⁰ Kansainväliset taloussuhdanteet vaikuttavat metsäteollisuuden tuotantomääriin ja raakapuun kysyntään, mikä taas määrittää puun hintatasoa.

Yksityismetsistä puuta myydään lähinnä pystykaupalla tai hankintakaupalla. Pystykaupassa ostaja vastaa puiden hakkuusta ja poiskuljetamisesta. Hankintakaupassa myyjälle maksetaan kantohinnan lisäksi korjuulisä ja hän vastaa hakkuusta ja metsäkuljetuksesta. Metsäteollisuus osti vielä 1950-luvun alussa suuren osan tarvitsemastaan raakapuusta pystykaupoilla. Hankintakaupat yleistyivät nopeasti, sillä jo 1950-luvun lopussa hankintakauppojen osuus teollisuuden ostamasta puusta oli lähes 70 prosenttia. Kauppataivan muutos oli osittain seurausta asutustoiminnasta ja pientilavaltaisesta maataloudesta, jonka työvoimaa ja konekantaa voitiin hyödyntää talvisin metsätoissa.

Metsäteollisuus alkoi 1960-luvun lopulta alkaen suosia pystykauppoja, joissa oli mahdollista tehokkaammin käyttää metsäkoneita ja työllistää yhtiön palkkaamia metsureita. Metsäteollisuus ohjasi hankinta- ja pystykauppojen suhdetta muuttamalla hankintalisää. Pieni hankintalisä ei innostanut hankintakauppoihin, kun lähes saman hinnan sai myymällä puun pystykaupalla. Hankintakauppojen osuus 2010-luvulla oli kuitupuun osalta 24 prosenttia ja tukkien osalta yhdeksän prosenttia myydystä puumäärästä.³¹ Hankintahakkuiden vähenemisen lisäksi hankintahakkuiden toteuttaminen on muuttunut. Vielä 1980-luvun alussa metsänomistajat pääsääntöisesti itse hakkasivat ja kuljettivat myydyt puut, mutta 2000-luvulla enää alle puolet hankintahakkuiden puumäärästä oli metsänomistajan itsensä hakkaamia. Metsäalan toimijoiden joukkoon on noussut uudenlainen yrittäjäryhmä, metsäpalveluyrittäjät, jotka tarjoavat metsänomistajille puukauppa- ja metsänhoitopalveluja. Nämä yrittäjät kilpailevat metsäteollisuuden omien hankintaorganisaatioiden ja metsänhoitoyhdistysten kanssa.

Puukaupan muutokset eivät ole rajoittuneet hankintakauppojen vähenemiseen. Puukauppaa keskeisesti määrittäneet hintasuositussopimukset lakkautettiin 1990-luvun lopulla. Puukaupan osapuolet, yksityismetsänomistajat ja metsäteollisuus, ovat perinteisesti pitäneet määrältään ja hintatasoltaan melko tasaista puukauppaa tavoiteltavana. Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto ja Maataloustuottajain Keskusliitto

solmivat ensimmäisen hintasuositussopimuksen 1960-luvun alussa. Sopimus määritteli vain koivutukin hinnan, ja kaikkia puutavaralajeja koskeva valtakunnallinen hintasuositussopimus tuli voimaan pari vuosikymmentä myöhemmin. Hintasuositussopimukset olivat periaatteessa edullisia kummallekin kaupan osapuolelle. Yksittäisten metsänomistajien ei enää tarvinnut arvuutella sopivaa myyntiajankohtaa, koska puusta maksetut hinnat olivat yleisesti tiedossa. Metsäteollisuuden puunhankinnan suunnittelu helpottui, kun raaka-aineen hintakehitys oli paremmin hallinnassa.

Pitkä kehityskaari, joka alkoi ensimmäisistä haparoivista sopimuksista ja huipentui valtakunnallisiin, kaikki puutavaralajit käsittäneisiin sopimuksiin, katkesi 1990-luvun lopulla. Suomen liittyessä Euroopan unionin jäseneksi vuonna 1995 kansallinen sopimuskulttuuri asetettiin kyseenalaiseksi. Uuden kilpailulainsäädännön seurauksena kilpailuviranomaiset puuttuivat sopimuskäytäntöihin ja hintasuositussopimukset lakkautettiin. Käytännössä sopimukset olivat jo 1990-luvun kuluessa menettäneet merkitystään ja sopimusten sisältö oli väljentyneet varsinaisista hintasuositussopimuksista enemmänkin arvioiksi tulevasta hintakehityksestä.³²

Hintasuositussopimusten päätyttyä eri organisaatiot, kuten Tapio ja MTK, ovat pyrkineet tiedottamaan metsänomistajille puukaupan hintatasosta. Kolme suurinta metsäteollisuusyritystä (Metsäliitto, Stora Enso ja UPM-Kymmene) tekivät omat linjauksensa puukaupasta luomalla tai ehkä pikemmin jatkamalla vuosikymmeniä toiminnassa ollutta yhtiöiden keskinäistä tiedonvaihtoa. Metsäyhtiöiden puunostokartelli paljastui vuonna 2004, kun UPM-Kymmene ilmiantoi kartellin kilpailuviranomaisille. Kilpailuviraston selvitykset osoittivat, että kartelli toimi ainakin vuosina 1997–2004. Kesällä 2016 käräjäoikeus hylkäsi Metsähallituksen vahingonkorvausvaateet, ja syksyllä 2017 samanlainen päätös tehtiin yksityismetsänomistajien vahingonkorvauksista. Metsäyhtiöiden kiellettyjen hintatietojen vaihdon ei katsottu laskeneen puunhintaa.

Oikeuden vahingonkorvaukset hylkäävästä päätöksestä huolimatta kartellin paljastuminen oli kiusallista kaikille metsäteollisuusyhtiöille, erityisesti Metsäliitolle. Alun perin Metsäliitto perustettiin MTK:n yhteyteen turvaamaan metsänomistajille mahdollisimman hyvä kantohinta. Metsäliiton toiminta asetti osittain kyseenalaiseksi myös MTK:n luotettavuuden metsänomistajien edunvalvojana. Kartellin muodostaminen osoitti sen, että metsäteollisuuden näkökulmasta puunhankinnan ongelmat eivät liity puuvarojen riittämättömyyteen (kuten aiemmin 1960- ja 1970-luvuilla) vaan puun kalleuteen verrattuna muualla toimivien

tuotantolaitosten raaka-ainekustannuksiin. Suomalaisen metsäteollisuuden on kotimaan tuotantolaitosten tapauksessa vaikea tuottaa taloudellisesti kilpailukykyistä tulosta esimerkiksi Etelä-Amerikassa tai Aasiassa sijaitseviin tuotantolaitoksiin verrattuna. Näiden alueiden raaka-aine- ja työvoimakustannukset ovat huomattavasti pienemmät kuin Suomen, minkä lisäksi tuotantolaitosten sijainti kasvavien markkinoiden läheisyydessä vähentää valmiiden tuotteiden kuljetuskustannuksia.

Koska kotimainen puu oli kallista ja tiettyjä puutavaralajeja (kuten lehtikuitupuuta) oli vaikea saada, metsäteollisuus lisäsi 1990-luvulla raakapuun tuontia Venäjältä. Tuontipuun osuus teollisuuden raakapuun käytöstä oli 1970–1990-luvuilla noin 13 prosenttia, mistä osuus kasvoi 2000-luvun aikana enimmillään 26 prosenttiin (vuonna 2005). Lähinnä Venäjän muuttuneen vienti- ja tullipolitiikan takia tuontipuun osuus suomalaisen metsäteollisuuden käyttämästä raakapuusta pieneni 2010-luvun alussa noin 15 prosenttiin. Alueellisesti tuontipuun merkitys on ollut suuri, sillä enimmillään tuontipuun muodosti noin puolet itäsuomalaisten tuotantolaitosten puuraaka-aineesta.³³

Metsäteollisuuden kanssa puusta kilpailee energiantuotanto, jossa pieniläpimittaista harvennuspuuta, latvuksia tai kantoja haketetaan energialähteeksi. Puun energiakäyttö muodosti vielä 1960-luvulla lähes 30 prosenttia kotimaisen raakapuun käytöstä. Puun osuus energiantuotannossa pieneni alle kymmeneen prosenttiin puun kokonaiskäytöstä kaupungistumisen myötä ja fossiilisten polttoaineiden käytön yleistyttyä. Osana kansallista biotalousstrategiaa on kotimaisen puun energiakäyttöä 2010-luvulla pyritty lisäämään. Puupolttoaineilla tuotettu energia muodosti vuonna 2016 noin 26 prosenttia energian kokonaiskulutuksesta.

Metsänomistajat saavat energiapuukaupasta tuloja myymällä muutoin metsään lahoamaan jäävää puuainesta. Puun energiakäyttö muodosti 2010-luvulla noin 13 prosenttia vuosittaisesta hakkuukertymästä. Puun energiakäyttöön liitettyjen myönteisten ilmastovaikutusten rinnalle on noussut huoli energiapuukorjuun vaikutuksista metsäluontoon ja erityisesti metsämaan ravinnetasapainoon.

Puun teollista käyttöä tarkasteltaessa huomio kiinnittyy kotimaisten metsäteollisuusyritysten määrälliseen vähenemiseen 1980-luvulta alkaen. Kymmeniä yhtiöitä on joko lopettanut toimintansa tai sulautunut suurempiin yhtiöihin. Puukauppaa 2000-luvulla hallitsevat kolme metsäteollisuusyritystä, Metsä Group (vuoteen 2012 Metsäliitto), Stora Enso ja UPM-Kymmene, jotka ostavat valtaosan markkinapuusta.³⁴

Metsäteollisuusyritysten määrällisen vähentymisen ohella viime vuosien murrosta kuvastaa se, että metsäteollisuuden kotimainen

tuotanto oli vuosina 2008–2012 selvästi pienempää kuin vuosina 2000–2007: puumassan ja paperintuotanto 15 prosenttia ja sahatavaran tuotanto 27 prosenttia pienempi.³⁵ Vähentymistä on aiheuttanut erityisesti tuotantolaitosten sulkeminen. Metsäteollisuuden tulevaisuusstrategia keskittyykin uusien kotimaisten tuotantotekniikoiden ja tuotteiden (kuten digitaalinen paperi ja biodiesel) kehittämiseen muun muassa vuonna 2007 perustetussa Metsäklusterissa (vuodesta 2012 Finnish Bioeconomy Cluster FIBIC Oy). Parin viimeisen vuoden aikana metsäteollisuuden suurimpia investointeja on ollut Metsä Groupin Metsä Fibre -biotuote- tehtaan rakentaminen Äänekoskelle, jonka toiminnan käynnistymistä syksyllä 2017 on pidetty osoituksena metsäteollisuuden kyvystä sopeutua biotalouden toimintakenttään.

Kansallisen biotalousstrategian tavoitteiden mukaisesti on edistetty puun energiakäyttöä, joka pienentää fossiilisten polttoaineiden kulutusta ja siten osaltaan hidastaa ilmastonmuutosta. Ilmastonmuutos koskettaa suomalaista metsäalaa kansainvälisten ilmastositoumusten ja muiden sitoumusten muodossa. Metsät toimivat hiilinieluinä ja siten hidastavat ilmastonmuutoksen etenemistä. Metsien hakkuut vaikuttavat puustoon sitoutuneen hiilen määrään ja metsien kykyyn sitoa hiiltä ilmakehästä.³⁶

UUSIIN HAASTEISIIN

Metsätalous ja metsäteollisuus ovat uusien haasteiden puristuksessa. Metsätalouden on kehitettävä metsänhoitoa ja puunkorjuuta siten, että kotimaisten ja kansainvälisten sidosryhmien ja sitoumusten edellyttämät metsäluonnon monimuotoisuuden ja suojelun tavoitteet täyttyvät. Metsäteollisuustuotannon turvaamiseksi on näiden rinnalla tärkeää ylläpitää tehokkaasti hyödynnettäviä talousmetsiä. Lisäksi suomalaiset metsät ovat osa kansainvälistä sopimusjärjestelmää, jossa ilmastonmuutoksen hidastamiseksi turvataan hiilinielujen riittävyys.

Puuston tilavuutta tarkasteltaessa huomataan, että vuosikymmenten määrätietoinen metsänhoito, metsänparannus ja -jalostus ovat tuottaneet tulosta. Suomen metsävarat ovat suuremmat kuin koskaan aikaisemmin. Suomen metsien puustotilavuus oli 1950-luvulla noin 1500 miljoonaa kuutiometriä ja 2000-luvulla noin 2250 miljoonaa kuutiometriä. Vuosittaiset hakkuut ovat olleet 65–70 prosenttia vuotuisesta kasvusta. Metsistä korjattu puumäärä oli 1990-luvulla noin 60 miljoonaa kuutiometriä vuodessa, mistä vuosittainen markkinahakkuumäärä on 2000-luvulla hieman pienentynyt.

Puuston lähes sadan vuoden kiertoaika luo metsänhoitoon ongelmia ja riskejä. Metsänhoidollisten päätösten valinnassa on vaikea ennakoita yhteiskunnallisia muutoksia. Puuston tilavuuden kasvu ja metsien ikärakenteen nuorentuminen 1960-luvun metsäpolitiikan seurauksena kohtaa tämän ajan yhteiskunnassa metsän monimuotoisuuteen liittyvät vaatimukset. Näitä vaatimuksia voidaan ottaa huomioon nykyisissä metsänhoitoon liittyvissä päätöksissä, mutta niiden oikeellisuutta kymmenien tai satojen vuosien kuluttua ei ole mahdollista varmasti tietää.

Metsäteollisuuden tuotantomäärät kasvoivat 2000-luvun alkupuolelle asti, minkä jälkeen Suomessa on koettu uusi ilmiö. Metsäteollisuuden tuotantokapasiteettia on vähennetty ratkaisevasti ja taloudellisesti kannattavia tuotantolaitoksia on suljettu. Perusteluina on esitetty muun muassa kotimaisen tuotannon kalleutta ja ylikapasiteetin purkua. Suomalaisessa yhteiskunnassa metsien taloudellinen merkitys on väistämättä pienentynyt. Alle viiden prosentin osuus bruttokansantuotteen arvonnäyksestä, alle kolmen prosentin osuus työllisistä ja viidennes vientituloista ei enää tue mielikuvaa puujaloilla seisovasta Suomesta. Luontoarvojen ja metsien monikäytön korostuessa ja biotalouden uusien mahdollisuuksien avautuessa metsien taloudellisen käytön rinnalle on tullut uusia tavoitteita.

LUKU 6

1. Metsätilastollinen vuosikirja 2014.
2. Luken tilastopalvelut, Metsäteollisuuden ulkomaankauppa maittain 2016.
3. Metsätilastollinen vuosikirja 2012, 358.
4. Metsäklusterin tutkimusstrategia 2010.
5. Hetemäki & Hänninen 2013.
6. Ollonqvist 1998, 117–127; Haikari 2012, 211–218; Jensen-Eriksen 2007.
7. Metsämarssi 1950, Kuulutus.
8. Heikinheimo & Ristimäki 1956.
9. Kujala 2006.
10. Raiskio 2012.
11. Laine 2017, 184–189.
12. MERA; MERA 2; MERA 3; Holopainen 1967.
13. Ollonqvist 1998; Laine 2012.
14. Vuoden 1968 yksityismetsälain edellyttämä vakuustalletus poistettiin vuonna 1991. Vakuustalletus oli pankkiin talletettu osa puukauppahinnasta, jonka metsänomistaja sai käyttöönsä vasta hakkuualan taimettumisen varmistuttua.
15. Roiko-Jokela 2003.
16. Kuusela 1999.
17. Telkänranta 2008.
18. Suomen puumarkkinoiden toimintaa koskeva selvitys 2009.
19. Laki metsälain muuttamisesta 1090/2013.
20. Laki metsähallinnosta 138/1987.
21. Metsälaki 1093/1996.
22. Laki Metsähallituksesta 234/2016; Laine 2017 233–238.
23. Laki metsänhoitoyhdistyksistä annetun lain muuttamisesta 1085/2013.
24. Kansallinen metsäohjelma 2010.
25. Kansallinen metsäohjelma 2015.
26. Etelä-Suomen metsien monimuotoisuuden toimintaohjelma 2008–2016.
27. Metsänomistusta rajasivat esimerkiksi Laki vuokra-alueiden lunastamisesta eli ”torpparilaki” 135/17.7.1918, Laki puutavarayhtiöiden lainvastaisesti hankkimista kiinteistöistä 155/5.5.1925 ja Maanhankintalaki 396/5.5.1945.
28. Luken tilastopalvelut, Metsäteollisuuden puunkäyttö 1860–2016.
29. Anttila ym. 2008.
30. Luken tilastopalvelut. Teollisuuspuun kauppa.
31. Mt.
32. Viitala 2002.
33. Luken tilastopalvelut. Metsäteollisuuden ulkomaankauppa; Metsätilastollinen vuosikirja 2014, 256; Pölkki 2008.
34. Kuisma 2008.
35. Metsätilastollinen vuosikirja 2014, 300–301.
36. Laine 2017, 239–241; Suomen kansallinen biotalousstrategia.